

Міністерство освіти і науки України

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Кафедра права

ПОПЕНКО Я.В.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ
ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 081 «ПРАВО».
ЧАСТИНА 1: ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ УЯВЛЕННЯ І ВЧЕННЯ ВІД
СТАРОДАВНІХ ЧАСІВ ДО ЧАСІВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ ТА РЕФОРМАЦІЇ

Запоріжжя, 2024

УДК 321.1+340.123 (075.8)

Попенко Я.В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Історія політичних та правових вчень» для здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «Право». Частина 1: Державно-правові уявлення і вчення від Стародавніх часів до часів європейського Відродження та Реформації. Запоріжжя : МДПУ ім. Б.Хмельницького, 2024. 33 с.

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Історія політичних та правових вчень» рекомендований для підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 081 Право. В ньому стисло представлений лекційний матеріал з освітнього компоненту. Видання спрямоване на поглиблене засвоєння навчального матеріалу та його систематизацію.

Конспект лекцій призначений для здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми Право денної та заочної форм навчання Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Рецензент:

Срібняк Ігор Володимирович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка, Заслужений діяч науки і техніки України

Затверджено на засіданні кафедри права, протокол № 9 від 16.02.2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Лекція № 1: «Історія політичних та правових вчень» як наука та навчальна дисципліна	5
Лекція № 2: Зародження та розвиток політико-правових вчень в країнах Стародавнього Сходу, Греції та Риму	10
Лекція № 3: Політико-правові вчення доби європейського Середньовіччя	17
Лекція № 4: Політичні та правові вчення епохи Відродження та Реформації	23
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	31
Основна література	31
Допоміжна література	31
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ	33

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія політичних та правових вчень» належить до циклу юридичних дисциплін, які мають бути засвоєні сучасними фахівцями з різних галузей права, адже політично-правові ідеї та вчення попередніх століть і тисячоліть продовжують суттєво впливати на формування політичних програм і правових доктрин нинішнього складного часу.

Становлення правової держави і громадянського суспільства повинні мати своїм фундаментом досягнення світової і вітчизняної політико-правової думки. Формування комплексної системи правових знань неможливе без ґрунтовного ознайомлення з духовними надбаннями світової цивілізації, культурними цінностями людства, такими як уявлення, погляди і теоретичні концепції мислителів минулого про право, державу, політику і законодавство.

Вивчення історії світової політико-правової думки дає можливість з'ясувати характер виникнення та зміни правових категорій, зрозуміти їх природу, спосіб взаємозв'язку суспільства, держави, права і особи, сутність правосвідомості в західних демократіях та перехідних суспільствах.

Знання історії світової та вітчизняної політико-правової думки, синтезуючись із знаннями, отриманими в курсі теорії держави й права, історії держави і права зарубіжних країн, історії держави і права України, галузевих юридичних дисциплін, сприяють формуванню правової культури майбутніх бакалаврів права. Ці знання забезпечують міцний зв'язок набутих теоретичних знань з юридичною практикою, допомагають зрозуміти сутність глобалізаційних змін у правовій сфері суспільства, визначити свою участь у юридичному забезпеченні політичних реформ у державі.

Конспект лекцій із навчальної дисципліни «Історія політичних та правових вчень» рекомендований для підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 081 Право. В ньому стисло представлений лекційний матеріал з тем освітнього компоненту «Історія політичних та правових вчень». Тематика лекцій відповідає програмі освітнього компоненту.

Конспект лекцій призначений для здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми Право денної та заочної форм навчання Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

ЛЕКЦІЯ № 1.

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: «ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ» ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

План лекції

1. Місце дисципліни в системі юридичних наук: її предмет і функції.
2. Предмет дисципліни.
3. Періодизація дисципліни.

Зміст лекції

1. Місце дисципліни в системі юридичних наук: її предмет і функції.

Історія політичних та правових вчень – одна з важливих складових духовної культури людства. У ній сконцентровано величезний політичний досвід минулих поколінь, який помітно впливає на сучасні політичні погляди й орієнтації, на теорію та практику наших днів. У своїх спробах зрозуміти сьогодення та знайти шляхи до кращого майбутнього люди завжди зверталися й звертатимуться до минулого, до історично апробованих положень, принципів, цінностей. І це не просто данина минулому, не сліпа віра в традиції й авторитети, а необхідний спосіб людської орієнтації в історичному часі та просторі, природна потреба знайти себе, своє місце між минулим і майбутнім.

Світоглядне значення історії політичних та правових вчень важко переоцінити, адже однією з провідних тенденцій сьогодення є плюралізація суспільної свідомості, яка висуває перед кожною людиною як громадянином вимоги усвідомлення власної соціально-політичної ролі у процесах розвитку сучасного суспільства.

За цих умов вивчення історії політичних та правових вчень постає як ефективна школа альтернативного політичного мислення, що дає можливість кожному здобувачу вищої освіти, будь-якій особі, яка цікавиться правовою та політичною проблематикою, зіставити різні політичні концепції, теорії, парадигми з урахуванням багатоміжової дискусії з означеної тематики.

Історія політичних та правових вчень як юридична наука – це теоретико-історична юридична наука, яка через дослідження й систематизацію вчень про державу та право, з'ясовує й пояснює загальні закономірності виникнення, розвитку й функціонування держави та права.

Історія політичних та правових вчень як навчальна дисципліна – це сукупність найважливіших усталених знань про державно-правові вчення, їх виникнення, історичний розвиток, зв'язки із сучасністю та суспільною практикою.

Метою історії політичних та правових вчень є досягнення об'єктивного, достовірного й вичерпного знання про державно-правові вчення, їх виникнення, історичний розвиток, зв'язки із сучасністю та суспільною практикою, надання цього знання як іншим юридичним наукам, так і безпосередньо суб'єктам державо- та нормотворення.

Місце історії політичних та правових вчень як у підсистемі теоретико-історичних юридичних наук, так і в системі юридичних наук взагалі можна визначити на прикладі її взаємозв'язків із «сусідніми» юридичними науками.

Історія політичних та правових вчень надає загальній теорії держави і права результати досліджень та систематизації державно-правових ідей видатних мислителів (філософів, юристів, суспільствознавців) минулого, а також виконує щодо цієї науки методологічну функцію, озброює її важливим методом дослідження права та держави – через ідеї, доктрини, вчення видатних мислителів минулого, опрацьовані ними юридичні поняття, категорії.

Загальна теорія держави і права узагальнює ці здобутки на загальнотеоретичному рівні з використанням знань, одержаних від галузевих наук (конституційного, цивільного, кримінального права тощо), а також безпосередньо від суспільної (насамперед, юридичної) практики.

Глибинний зв'язок між цими науками дає підставу визначати історію політичних та правових вчень як історію загальної теорії держави і права.

Вивчення державно-правових вчень в межах навчальної дисципліни передбачає знаходження та обґрунтування здобувачем вищої освіти відповідей на такі питання:

1. Час і місце виникнення вчення, його головні представники (історико-біографічна довідка).

2. Зв'язок учення з конкретними історичними умовами, із специфікою епохи, пануючим або впливовим світоглядом.

3. Зміст учення, головні його ідеї щодо права й держави (зміст учення).

4. Програмні положення, що містяться у вченні, відображення інтересів певних соціальних груп (ідеологічна спрямованість учення).

5. Зв'язок учення із загальнолюдськими цінностями та ідеалами, вплив на їх формування (аксіологічне значення вчення).

6. Вплив учення на інші ідеї, доктрини, теорії й державно-правову практику за часів його виникнення, розвитку та сьогодення (інструментальна цінність учення). При цьому особливу увагу слід звертати на безпосередній або опосередкований вплив учення на практику державо- та правотворення в сучасній Україні.

7. Суб'єктивна оцінка вчення – вмотивоване визначення його як прогресивного чи реакційного, актуального чи безнадійно застарілого, досконалого чи поверхового. Відповіді на ці питання – це й означає вивчити вчення й здійснити спробу дати йому власну незалежну оцінку.

Об'єктом історії політичних та правових вчень є всі духовні (ідеальні) форми осмислення та теоретичного пізнання політики і права як історично мінливих регуляторів соціального буття, а саме – ідеї, теорії, концепції, вчення, доктрини, міфи, епос, художньо-літературні твори та інше.

Функції історії політичних та правових вчень:

1. Методологічна функція має свій прояв у озброєнні юридичних наук (насамперед загальної теорії держави і права) важливим методом дослідження права та держави – через ідеї видатних мислителів минулого та сформовані ними цілісні теорії, доктрини, вчення.

2. Пізнавальна функція забезпечує розширення наукових знань про державно-правові вчення, їх пізнання та пояснення на різних історичних етапах розвитку держав.

3. Евристична функція визначає спрямованість історії вчень на відкриття, знаходження, перевірку нових тенденцій, особливостей і закономірностей розвитку державно-правових явищ.

4. Прогнозувальна (функція наукового передбачення), визначає наукове, обґрунтоване прогнозування розвитку державно-правових інститутів у недалекому

майбутньому. Такий прогноз є вельми цінним, оскільки спирається на теоретичну спадщину видатних мислителів минулого, причому передусім на такі їх ідеї, що вже довели свою значущість втіленням у суспільне життя.

5. Прикладна (функція допомоги практиці), реалізується у практичних результатах досліджень державно-правової думки минулих часів, пошуку методів удосконалення державних інститутів і національної правової системи сучасної України. Фактично саме вона є першою з функцій, визначає специфічне значення історії політичних та правових вчень для юриспруденції взагалі, вагомість її місця в системі юридичних наук, визначає історію політичних та правових вчень саме як юридичну науку.

6. Ідеологічна функція (виховна функція) визначає формування в суспільстві поглядів на державу і право, що ґрунтуються на всесвітньо визнаних загальнолюдських принципах і цінностях, якими є свобода, рівність, справедливість, гуманізм тощо, виховання сучасної людини в умовах розмаїття ідеологічних і політичних течій, надання їй «ключів» для самостійного визначення прогресивних напрямів розвитку її суспільного буття.

Методологія історії політичних та правових вчень – це система принципів і методів дослідження державно-правових ідей та цілісних вчень (доктрин, теорій), їх виникнення, історичного розвитку, зв'язків із сучасністю та суспільною практикою.

Методи філософського рівня:

- встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- знаходження єдності та різниці між формою прояву та сутністю вчень;
- аналіз вчень у історичному та логічному розвитку.

Методи загальнонаукового рівня:

- аналітичний;
- діалектичний;
- метафізичний;
- історичний;
- герменевтичний;
- логічний.

2. Предмет дисципліни.

Предметом історії політичних та правових вчень є історія виникнення і розвитку поглядів, вчень і теорій щодо походження, ролі і значення держави і політичної системи суспільства, а також вчень і теорій про право, його суть і призначення, окремі державно-правові інститути та теорії і концепції про ідеальні або бажані форми державно-правового буття.

Предмет історії політичних та правових вчень як юридичної науки в цілому вивчає політичні явища в їх взаємозв'язку з правовими. У даний предмет входять теоретичні уявлення про найістотніші аспекти політики і права в їхніх внутрішніх взаємозв'язках, у взаємодії та взаємовпливах.

Під поняттям «політико-правові вчення» в дисципліні розуміються:

- теоретичний аспект знань, що історично виникають і розвиваються;
- теоретичні концепції, ідеї, положення і конструкції, в яких знаходить своє концентроване логіко-понятійне втілення історичний процес поглиблення пізнання політичних і правових явищ.

Історія політичних та правових вчень є самостійною наукою і навчальною дисципліною водночас теоретичного та історичного профілю.

Ця особливість зумовлена тим, що в її межах вивчається специфічний предмет – процес виникнення і розвитку теоретичних знань про державу, право, політику і законодавство, а також історія політичних та правових теорій.

3. Періодизація дисципліни.

1. *Формаційний підхід (К. Маркс):*

- рабовласницький лад;
- феодальний лад;
- буржуазний лад;
- соціалістичний лад.

2. *Цивілізаційний підхід (А. Тойнбі, О. Шпенглер, Л. Гумільов та ін.):*

- східна і європейська цивілізації;
- східна і західна традиції права.

3. *Хронологічний підхід (сучасний):*

- Стародавній Схід;
- Античність;
- Середньовіччя;
- Відродження і Реформація;
- Просвітництво;
- Новий час;
- Новітній час.

Контрольні питання

1. Що становить об'єкт і предмет історії політичних і правових вчень?
2. Які функції виконує історія політичних і правових вчень?
3. Які основні закономірності виявляються в історії розвитку політичних і правових вчень?
4. По яких основних складових елементах вивчаються політико-правові доктрини?
5. Назвіть найважливіші загальнонаукові методи пізнання, що ними користується історія політичних і правових вчень.
6. Наведіть відомі вам конкретно-наукові методи пізнання арсеналу історії політико-правової думки.
7. Розкрийте періодизацію історії політичних і правових вчень.
8. Дайте визначення поняттю «Ренесанс».
9. З яким періодом пов'язують часи Просвітництва?
10. Що означає термін «гносеологія»?

Питання для самостійної роботи

1. «Історія політичних та правових вчень» як теоретико-історична юридична наука.
2. Зв'язок періодизації історії політичних і правових вчень із загальною історією світової цивілізації.

3. Парадигми в історії правових і політичних учень.

Список рекомендованих джерел

1. Безродний Є.Ф., Ковальчук Г.К, Масний О.С. Світова класична думка про державу і право. Київ: Наукова думка, 1999. 156 с.
2. Дудченко Г.М., Овдієнко П.П. Історія політичних і правових вчень: навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М.Гоголя, 2004. 44 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.

ЛЕКЦІЯ № 2.

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ В КРАЇНАХ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ, ГРЕЦІ ТА РИМУ

План лекції

1. Вчення Цицерона про державу і право.
2. Політико-правові погляди римських стоїків.
3. Римські юристи про право.
4. Політичні і правові ідеї християнства.

Зміст лекції

Еволюція давньоримської державності:

1. Царський період (VIII ст. до н.е. – 509 р. до н.е.);
2. Республіканський період (509 р. до н.е. – 27 р. н.е.);
3. Імператорський період (27-476 рр. н.е.):
 - 3.1. Принципат – частково обмежені повноваження імператора (27-284 рр. н.е.);
 - 3.2. Домінат – необмежена влада імператора (284-476 рр. н.е.).

Періоди розвитку давньоримської політичної та правової думки:

1. Царський (754–509 рр. до н.е.):
 - 1.1. Формування сенату;
 - 1.2. Реформи Сервія Тулія (VI ст. до н.е.).
2. Республіканський (509-27 рр. до н.е.):
 - 2.1. Закони XII таблиць (450 р. до н.е.);
 - 2.2. Початки римської юридичної думки (кінець IV – початок III ст. до н.е.);
 - 2.3. Реформування органів державної влади та управління (III ст. до н.е.);
 - 2.4. Державно-правові погляди Марка Тулія Цицерона (106-43 р. до н.е. «Про державу», «Про закони», «Про обов'язки»).
3. Імператорський (27 р. до н.е. – 476 р. н.е.):
 - 3.1. Реформи Октавіана Августа (кінець I ст. до н.е. – початок I ст. н.е.);
 - 3.2. Розквіт юриспруденції і діяльність римських юристів (II-III ст. н.е.) (Ульпіан, Папініан, Павло, Модестин та Гай);
 - 3.3. Реформи Костянтина Великого (IV ст. н.е.);
 - 3.4. Дигести Юстиніана – кодифікація основ римського права (VI ст. н.е.).

1. Вчення Цицерона про державу і право.

Цицерон	106-43 рр. до н.е.
Основні праці	«Про державу», «Про закони», «Про обов'язки»
Причини виникнення суспільства	Людина від народження наділена трьома якостями: 1. Розумом; 2. Даром слова; 3. Потребою та необхідністю спілкування, завдяки чому на певній стадії розвитку виникає суспільство.
Первинна форма суспільства	Сім'я, на підставі якої пізніше формується держава.

Народ	Поєднання багатьох людей, взаємопов'язаних згодою в питаннях права та спільності інтересів.
Держава	Справа, надбання народу – respublica. Перевага в державі надається правовим принципам (у грецьких мислителів – етичним принципам).
Завдання держави	1. Збереження непохитності власності. 2. Підтримка необхідного порядку. 3. Правління приєднаними до держави територіями. 4. Забезпечення функціонування моральних і релігійних норм і цінностей.
Класифікація форм державного правління	1. Правильні: 1.1. Царська влада – монархія; 1.2. Влада оптиматів – аристократія; 1.3. Влада народу – демократія. 2. Неправильні: 2.1. Тиранія; 2.2. Олігархія; 2.3. Охлократія.
Ідеальна форма правління	Змішана: 1. Монархія – влада консулів; 2. Аристократія – у формі сенату; 3. Демократія – у формі народних зборів і влади трибунів); Повноваження усіх трьох влад повинні бути рівнозначними.
Погляди на право	1. Поділяв право на: 1.1. Природне; 1.2. Позитивне. 2. Природне право є критерієм справедливості. 3. Позитивні закони повинні відповідати справедливості. 4. Приділяв увагу преамбулі законів, прагненню переконувати, а не змушувати людей силою і загрозою. 5. Сформулював принцип «під дію закону повинно потрапляти все». 6. Право – втілення справжнього розуму, який перебуває у злагоді з природою. 7. Зазначив, що «греки вкладали в поняття закону справедливість, а римляни – поняття вибору», але закону властиве і те, й інше. 8. Закон як сила природи і мірило права – старіший за державу. 9. «Загальний правопорядок» – постійне правове спілкування.
Значення ідей Цицерона	1. Поєднав грецьку політично-правову думку з римською. 2. Завдяки Цицерону природне право, яке раніш було здебільшого предметом філософських міркувань та роздумів, набуло практичного значення у римському праві. 2. Сформулював юридичне визначення держави. Державу (respublica) визначив як справу, що належить народу (res populi), наголошуючи, що «народ – не довільне сполучення людей, що зібрані разом будь-яким способом, а сполучення багатьох людей, пов'язаних між собою згодою в питаннях права і спільністю

	<p>інтересів». Держава, за Цицероном, є не лише вираженням спільного інтересу всіх її вільних членів, що було характерним і для давньогрецьких традицій, але й одночасно узгоджене правове спілкування цих членів, як певна правова освіта, «загальний правопорядок».</p> <p>3. Основну причину походження держави Цицерон вбачав не стільки у слабкості людей і в їх страхіві, скільки в їхній вродженій потребі жити разом.</p>
--	---

2. Політико-правові погляди римських стоїків.

<p>Сенека Луцій Анней (близько 4 р. до н.е. – 65 р. н.е.)</p>	<p>1. Поділяв людей на три типи: 1.1. Наймудріші, що слугують Космосу; 1.2. Віддані – слуги малої держави; 1.3. Служителі – служать обом державам; 2. Висловлював ідею духовної свободи незалежно від громадянського стану. 3. Найвища людська мудрість – у здатності підкорятися долі, жити згідно з природою речей і законами.</p>
<p>Епіктет (близько 50 р. – близько 140 р.)</p>	<p>1. Розробляв моральні принципи, які б допомогли людині за будь-яких обставин зберегти внутрішню незалежність від цих обставин і духовну свободу. Для цього людина повинна розділити усі речі і обставини на залежні від неї і незалежні (у першому разі мужньо виконувати свій обов'язок, решту – ігнорувати). 2. Вважав, що взаємостосунки між людьми повинні ґрунтуватись на принципі: «Чого не бажаєш собі, не бажай іншим». 3. Зневажливо ставився до родини і держави.</p>
<p>Марк Аврелій Антонін (121-180 рр.)</p>	<p>1. Уявляв державу з рівним для всіх законом, якою управляють відповідно до рівності та рівноправності всіх, а також царство, у якому найвищим благом є свобода підлеглих. 2. Усі люди – розумні істоти. 3. На спільності розуму ґрунтується спільність закону, який є однаковим для всіх, оскільки всі люди рівні, всі вони є громадянами і творять єдиний суспільний устрій.</p>

3. Римські юристи про право.

Особливості системи римського права

Природне право (jus naturalis)	Право народів (jus gentium)	Право громадян (jus civile)
1. Поширюється як на людей, так і на тварин	1. Не залежить від римських традицій, а встановлюється традиціями тих народів, з якими Рим мав торговельні відносини	1. Привілейоване право, яке відокремлювало членів римської общини від не римлян
2. Провідна ідея – всі народжуються	2. Основа – договірне право	2. Джерела права: закони, рішення плебеїв, постанови сенату, декрети імператора,

вільними		едикти преторів та «міркування мудреців»
3. Основні об'єкти регулювання: шлюб, сім'я, виховання дітей.	3. Цим правом вирішувалися війни, міжнародна торгівля, рабство тощо; регулювалися взаємовідносини між громадянами Риму та переїзниками (особисто вільні індивіди, які не мали римського громадянства).	3. Цивільне право (право громадян) є «власним правом держави» (вислів юриста Гая).

Найвідоміші римські юристи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Цельс (II ст.); 2. Помпоній (II ст.); 3. Гай (II ст.); 4. Павло (II-III ст.); 5. Ульпіан (кінець II – початок III ст.); 6. Модестін (II-III ст.); 7. Папініан (середина II – початок III ст.).
Право на ранній стадії розвитку давньоримської правової думки	Fas – дещо дане богом (теотомне).
Світське, людське право	Jus – право взагалі, яке охоплює як право природне (jus naturale), так і все те, що пізніше почали називати позитивним правом – звичаєве право, закон (lex), едикти магістратів, рішення сенату (сенатус консульти), право юристів, настанови принцепсів, конституції імператорів.
Аспекти діяльності римських юристів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Respondere – відповіді на юридичні питання приватних осіб. 2. Cavere – повідомлення потрібних формул і допомога в укладанні угод. 3. Agere – повідомлення формул для ведення справ у суді.
Розквіт римського права	II ст. н.е.
Поділ права на складові частини у римських юристів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Природне право (поширюється як на людей, так і на тварин; до його установлень належать шлюб, родина, виховання дітей; за природним правом усі народжуються вільними). 2. Право народів (охоплює правила, які світовий розум встановив для людей; римляни використовували його у своїх взаєностосунках зі скореними народами і сусідніми державами; їм визначалось ведення війни, рабство, заснування царств, міжнародна торгівля тощо). 3. Право громадян (регулює взаєностосунки між вільними римлянами; вважалося «власним правом держави»; джерелом цього права вважалися закони, рішення плебеїв, постанови сенату, декрети принцепса і «погляди мудрих»).
Класифікація права	<ol style="list-style-type: none"> 1. Приватне право – належало до користі окремих осіб. 2. Публічне право – належало до положення держави.
Основна увага	1. Приватне право.

римських юристів	<p>2. Закладено основи цивільного права:</p> <p>2.1. Розмежували види угод;</p> <p>2.2. Виробили формули позовів;</p> <p>2.3. Визначили правомочності власника та інших суб'єктів права;</p> <p>2.4. Докладно розробили питання власності, сім'ї, заповітів, правових статусів особистості.</p>
Кодекс Юстиніана	<p>Правовий документ імператора Юстиніана. 7 квітня 529 р Кодекс був оприлюднений і з 16 квітня вступив в дію.</p> <p>З виданням Дигестів та Інституції виникла необхідність в переробці кодексу, яка була здійснена Феофілом, Требоніаном і трьома адвокатами вищого суду. Підсумком роботи стало видання у в 534 р. нового кодексу, названого Codex repetitae praelectionis («Кодекс другого видання»).</p> <p>Кодекс складається з 12 книг, книги з титулів, титули розділяються на окремі імператорські ухвали, а вони, у свою чергу, на параграфи. До кодексу увійшли численні праці римських юристів.</p> <p>Кодекс Юстиніана зберігся лише у виданнях Corpus juris civilis, тобто не в повному оригінальному вигляді.</p>

4. Політичні і правові ідеї християнства.

Час виникнення	<p>I-II ст. н.е. в римській провінції Іудеї під час глибокої кризи Римської імперії. Християнство виникло на основі юдейської релігії, але скоро від неї відхилилось.</p>
Джерела політичної думки християнства	<p>1. Старий Завіт – священна книга юдеїв.</p> <p>2. Новий Завіт – головне джерело політичної думки раннього християнства. Складався з 4-х Євангелій: від Матвія, Марка, Луки та Іоанна, діянь апостолів і Одкровення Іоанна Богослова – «Апокаліпсис».</p>
Основні принципи перших християн	<p>1. Загальна рівність.</p> <p>2. «Хто не працює – той не їсть».</p> <p>3. Культ стриманості.</p> <p>4. Засудження багатства («християнський комунізм»).</p> <p>5. Засудження тогочасних держав, протиставлення їм царства небесного.</p>
Істотні зміни в середині II ст. у вченні християн	<p>1. Складався церковний апарат.</p> <p>2. Керівництво общинами переходить у руки єпископів, пресвітерів, дяків: над вірянами постає клир – духовенство.</p> <p>3. Майнове розшарування.</p> <p>4. Принцип покірності владі через її божественне походження.</p> <p>5. в 324 р. Костянтин стає першим християнським імператором. Церква освятила його владу: виник союз трону і вівтаря.</p> <p>6. Церква стала панівною.</p>
Погляди на державу	<p>1. Поручено питання про обмеження юрисдикції держави.</p> <p>2. Держава повинна дбати про забезпечення умов тілесного, земного існування.</p>

	<p>3. Автономія церкви в усіх справах над усіма християнами.</p> <p>4. Положення про «два мечі»: символізували державну і церковну владу.</p>
Погляди на право	<p>1. Визнання існування природного права, незмінної справедливості, встановленої Богом.</p> <p>2. Проголошення принципу рівності всіх людей перед Богом.</p> <p>3. Визнання принципу еквалентності, який відповідав давнім уявленням про природні права і природно-правову справедливість (воздаяння рівним за рівне).</p> <p>4. Проголошення принципу відповідальності за власні вчинки.</p> <p>5. Обов'язок працювати.</p> <p>6. Принцип розподілу благ за працею.</p> <p>7. Засудження багатства.</p> <p>8. Підкреслення святості закону, обов'язковості його виконання.</p> <p>9. «Суд – справа Божа».</p>

Головні діячі раннього християнства:

1. Климент Тит Флавій Александрійський (150-215 pp.);
2. Квінт Септимій Флоренс Тертуліан (155/165-220/240 pp.);
3. Кипріан Карфагенський (Гай Фасцій Цецилій) (близько 200-258 pp.);
4. Євсевій Памфіл Кесарійський (260/270-339/340 pp.);
5. Григорій Назіанський Богослов (325-389 pp.);
6. Василій Кесарійський Великий (330-379 pp.);
7. Ієронім Стридонський Блажений (345/347-419/420 pp.);
8. Іоан Хризостом Златоуст (347-407 pp.);
9. Аврелій Августин Іпонійський Блажений (354-430 pp.).

Контрольні питання

1. Хто з давньоримських філософів продовжив розвивати ідею природного права? В чому полягає зміст цієї ідеї?
2. Розкрийте сутність поглядів Марка Тулія Цицерона.
3. Вкажіть на відмінність у поглядах на державу і право Цицерона, Ульпіана та Сенеки.
4. Хто з давньоримських мислителів започаткував традицію юридичного позитивізму в осмисленні держави і права та їх ролі в суспільстві?
5. В чому полягає значення римського права для історії розвитку політично-правових вчень?
6. Чим суттєво відрізняються уявлення античних мислителів про демократію від сучасного розуміння даного способу організації суспільно-політичного життя?
7. Охарактеризуйте соціальні, політичні, морально-етичні ідеали раннього християнства.
8. Розкрийте суть понять «патристика» та «схоластика».
9. Що означає поняття «вulgарне римське право»?
10. Назвіть головні особливості вчення Марка Аврелія Антонія.

Питання для самостійної роботи

1. Виникнення державно-правової думки в країнах Стародавнього Сходу.
2. Характеристика найважливіших пам'яток давньої східної політико-правової думки:
 - 2.1. «Закони Хаммурапі»;
 - 2.2. «Авеста»;
 - 2.3. «Веди»;
 - 2.4. «Закони Ману»;
 - 2.5. «Бесіди і судження».

Список рекомендованих джерел

1. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.
2. Марчук В.П., Марчук Г.В. Історія політичних і правових вчень : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Персонал, 2009. 480 с.
3. Ткач Т.П. Історія вчень про державу і право: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 229 с.
4. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

ЛЕКЦІЯ № 3.

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВЧЕННЯ ДОБИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

План лекції

1. Державно-правові концепції мислителів середньовіччя (П. Абеляр, А. Кентерберійський, Б. Клервоський, В. Оккам).
2. Політико-правова доктрина Д. Аліг'єрі.
3. Вчення про закони і державу М. Падуанського.

Зміст лекції

1. Державно-правові концепції мислителів середньовіччя (П. Абеляр, А. Кентерберійський, Б. Клервоський, В. Оккам).

Правові доктрини та концепції Європейського Середньовіччя:

1. Рукописи VI ст. н. е. «Дигестів Юстиніана» поклали початок вивченню римського права в університетах Італії, а пізніше в інших містах Західної Європи.

2. У XII ст. створюється «Декрет Граціана» – правовий кодекс ченця Граціана, в якому об'єднані приписи Біблії, рішення церковних соборів, витяги з папських енциклік і булл, уривки з праць «батьків церкви», деякі норми римського та звичаєвого права.

3. З 1221 до 1235 рр. складено «Саксонське зерцало» Ейке фон Репковим – збірник норм звичаєвого права і судової практики північно-східної Німеччини з коментарями укладача.

4. В 1256 р. надрукований трактат «Про закони і звичаї Англії» Генрі Бректона, де висловлена ідея, що обов'язок государя – коритися законові, який стоїть над ним.

5. У другій половині XIII ст. у роботі «Кутюми Бовезі» Філіпп де Бомануар виступив проти кріпацтва, підтримав ідею правової консолідації держави.

6. У XIV ст. юридичний напрям постглоссаторів, які застосовували правила схоластичної логіки (католицька теологія, орієнтована на виправдання церкви) і вважали волю природним правом, а рабство – породженням насильства (Бартолл де Саксоферрато).

П'єр Абеляр (1079-1142 рр.):

1. Основні праці – «Історія моїх страждань», «Так та ні».

2. Вважав людину здатною силою свого розуму вилучити божественну загальну ідею зі створених Богом об'єктів і скласти про них поняття (концепт).

3. Чинив опір церковній ідеології, протиставляючи тезі «Вірю, щоб розуміти» тезу «розумію, щоб вірити».

4. Дотримувався концептуалізму як третього шляху між номіналізмом та реалізмом: загальні поняття не є ні реальностями, ні словесними визначеннями – вони входять до значення слова і виражають зміст думки, що стосується багатоманітності окремих речей на основі подібності або збігу між ними.

5. В питанні співвідношення віри і розуму стояв на позиціях строгого раціоналізму. Все, що є предметом віри, повинно бути раціонально доведеним.

Людина не може вірити в те, чого не розуміє. Віра була для нього сприйняттям осмислених знань.

6. Заперечував унікальність християнської етики, і вважав, що християнський моральний кодекс є ніщо інше, як артикуляція природного закону. Бог вклав моральний закон у природу творіння, і цей моральний закон виражений у релігії.

Ансельм Кентерберійський (1033–1109 рр.):

1. Основні праці (більше 30): трактати «Монологіон» або «Розмова із собою» («Monologion», 1076 р.), «Прослогіон» («Proslogion», 1077-1078 рр.); діалоги «Про істину» («De veritate», 1080-1085 рр.), «Про свободу вибору» («De libertate arbitrii», 1080-1085 рр.) та ін.

2. Представник ранньої схоластики августинівського напрямку (вважається засновником схоластики), прихильник крайнього реалізму.

3. Автором декількох важливих концепцій – відношення віри і розуму.

4. Вважав, що віра є передумовою будь-якого пізнання. Людина нездатна пізнати нічого нового, якщо не повірить у те, що пізнає. Але це не звільняє людину від обов'язку критично мислити та розвивати розумове пізнання.

5. Вважав, що люди можуть пізнавати факт існування Бога на основі свого розуму, і розробив три докази існування Бога, основані на досвіді:

5.1. В об'єктивному світі є багато благ, але всі вони мають різний ступінь добра – це означає, що вони всі є благами не самі по собі, а беруть участь у Найвищому Добрі, яке є абсолютним добром. Ним є Бог;

5.2. Все, що існує, повинно мати свою причину, оскільки ряд причин не може бути безконечним, то в його основі повинна перебувати перша і найвища причина. Цією причиною є Бог;

5.3. Всі речі мають різну ступінь свого добра і досконалості; відповідно, повинна існувати така сутність, яка є найвищою і найдосконалішою серед усього суцього. Нею є Бог.

6. Він вважав, що Бог неподільний ані реально, ані логічно. Бог вічний, тобто не має ані початку, ані кінця.

7. Вперше систематично виклав християнське вчення про гріхопадіння і спокуту в юридичних термінах злочину проти Божественного порядку та способу його відшкодування («сатисфакції» Бога).

8. Залишив міркування на тему свободи. Свобода не є можливістю обирати між добром і злом. Свобода – це можливість бути добрим, тобто прагнення добра.

9. Обґрунтовував (слідом за Августином) онтологічну несамостійність зла, виклав свою інтерпретацію свободи волі та свободи вибору людини.

Бернард Клервоський (1091-1153 рр.):

1. Теоретичну спадщину охоплює понад 350 праць. Серед теологічних трактатів і творів найвідоміші: «Про ступені смирення і гордині» («De gradibus humilitatis et superbiae», близько 1121-1125 рр.), «Про любов до Бога» («De diligendo Deo», 1126 р.), «Про благодать і свободу волі» («De gratia et libero arbitrio», 1127 р.), «Про міркування» («De consideratione libri quinque ad Eugenium Tertium», близько 1149-1153 рр.).

2. Вважається фундатором середньовічної філософської містики.

3. Розробляючи етико-аксіологічну «науку способу життя», систематизував вчення про шлях духовного самовдосконалення.

4. Вперше в історії західної думки поєднав християнську гносеологію і вчення про духовну природу людини через кореляцію пізнання зі смиренням, а смирення – з істиною.

5. Вважав, що перший ступінь Істини відкривається через смирення, другий – через співчуття і милосердя, третій (вищий) – через споглядання, де Істина є вже не об'єктом пізнання, а духовною сферою істинного буття й справжньої природи людини як подоби Божої.

6. Наголошував, що пізнати Бога розумом неможливо. Можна тільки пережити містичну зустріч із Богом.

Вільям Оккам (близько 1285-1349 рр.):

1. Найбільш відомі твори: трактати «Про таїнство присяги», «Праця в дев'яносто днів», «Трактат про догми Папи Іоанна XXII», «Вісім питань про папську владу», «Роздуми про «Фізику» Аристотеля», «Розпорядок», «Вибране», «Сума всієї логіки» та ін.

2. Дискутував із папською тиранією, виступав проти політики пап, які порушували свободу громадян і чинили це всупереч інтересам громадян.

3. Вивів дві провідні ідеї, які стали підставою політичної доктрини:

3.1. Істина визначена волею Бога, записана в Біблії. Апостольські традиції та твори церковних авторитетів не можуть бути змінені або доповнені;

3.2. В ідеальному політичному устрої реалізація загальнодержавних завдань має узгоджуватися зі свободами громадян.

4. Свободу розглядав у філософському та політичному аспектах:

4.1. У філософському – це право вільного прийняття рішень, що характеризує істот розумних;

4.2. У політичному – це сфера прав і вільностей людини, які не можна порушувати ні світськими володарями, ні, тим більше, духовними.

5. В основі реалізації влади повинна домінувати ідея загального інтересу, якому має підпорядковуватися особисті амбіції володарів.

6. Відстоював повну незалежність короля від папи.

7. Проголошував верховенство імператорської влади стосовно Римського престолу.

8. Влада папи повинна залежати від собору віруючих.

9. Собор має право обирати і зміщати римських пап.

10. В історію філософії мислитель увійшов завдяки сконструйованому ним правилу, відомому під назвою «лезо Оккама» («не примножуй сутність», тобто не додумуй більше за те, що можна мислити, виходячи із наявного знання і пізнавальних можливостей).

2. Політико-правова доктрина Д. Аліг'єрі (1265-1321 рр.):

1. Основні праці: «Нове життя», «Бенкет», «Про народне красномовство», «Божественна комедія», «Монархія».

2. Доводив необхідність всесвітньої монархії, походження монархії від Бога, а не від папи.

3. Мета людського роду – загальний мир (concordia – гармонія, мир).

4. Єдина мета вимагає одного управляючого начала. Якщо людський рід має одну мету, то він повинен керуватися одним монархом. Як єдиний Бог володарює у Всесвіті, так і рід людський повинен бути влаштований за таким зразком.

5. Суперечки між окремими князями повинні вирішуватись вищим суддею-імператором.

6. У світі повинна панувати правда, а вона найкраще вводиться всесвітнім монархом, тому що йому нічого бажати для себе.

7. У монархії правитель існує для громадян, а не громадяни для монарха.

8. Всесвітній монарх видає закони для всього людства, окремі ж князі застосовують ці закони згідно з особливостями своїх країн.

9. Єдність – вище благо. Згода – добро. Згода вимагає єдиної направляючої волі, тобто влади єдиного монарха.

10. Право затверджувати світських князів, суперечить самій природі церкви.

3. Вчення про закони і державу М. Падуанського.

Роки життя Марсилія Падуанського	Близько 1275-1343 рр.
Основна праця	«Захисник миру» (1324 р.)
Людська поведінка	1. Правомірна; 2. Неправомірна.
Принципи правотворчості	Створювати й ухвалювати закони повинен народ.
Право	Право виникає разом із державою, воно не існує поза державою. Загальне право поділяв на: 1. Божественне; 2. Позитивне.
Позитивне право	Позитивне право (людський закон) – це правила, що регулюють поведінку людей на засадах наказу, заборони, дозволу і здійснюються шляхом примусу. Його завдання полягає в регулюванні відносин у державі та контролі над владою, стримуванні її від сваволі та зловживань.
Різновиди законів	1. Божественний (вказує шляхи до вічного блаженства, допомагає розрізнити гріхи і заслуги перед Всевишнім, нагороди та покарання в потойбічному світі). 2. Людський (орієнтує у досягненні загального блага і правди, міцності держави і влади. Повинен сприйматися народом).
Джерело влади в державі	Народ.
Найкраща форма держави	Виборна монархія (довічний правитель обирається народом, є відповідальним перед виборцями і править на підставі законів).
Органи влади в державі	Роздумуючи про законодавчий процес і виконання законів, філософ фактично підійшов до проблеми поділу цих двох гілок влади в державі. 1. Законодавча влада, представлена виборними особами від народу, ухвалює закони і визначає компетенцію влади виконавчої. Вона повинна функціонувати в межах закону і реалізовувати волю законодавця. 2. Законодавча влада належить виключно народу.

	<p>3. Виконавча влада належить монарху і уряду.</p> <p>4. Уряд повинен бути обраним народом, який його контролює, і дотримуватись законів.</p>
Особливості поглядів	<p>1. Не визнавав божественного походження держави.</p> <p>2. Вважав, що держава у своїй діяльності керується не божественним правом, а правом позитивним.</p> <p>3. Ефективна дія права в державі залежить не від божественного чи природного права, а обумовлена потребами держави.</p> <p>4. Виступив за повне відокремлення церкви від держави.</p> <p>5. Критикував втручання католицької церкви у справи європейських держав.</p> <p>6. Розрізняв соціальні норми, що регулюють суспільні відносини, відокремлюючи релігійні, моральні та правові форми.</p> <p>7. Висунув принципово нову концепцію народного суверенітету, згідно з яким сувереном в державі є народ-законодавець.</p>

Контрольні питання

1. Назвіть «сильні» та «слабкі» сторони суспільно-політичної думки Середньовіччя.
2. Охарактеризуйте теорію «мирного розвитку» суспільства Марсилія Падуанського.
3. Чому Марсилія Падуанського вважають провідним представником світського напрямку суспільно-політичної думки Середньовіччя?
4. Чому єретичні рухи Середньовіччя належать до провідних опозиційних суспільно-політичних сил цього періоду?
5. Охарактеризуйте провідні ідеї суспільно-політичних поглядів В. Оккама.
6. Кому із середньовічних мислителів належить вислів: «Нехай краще люди дорікають мені, ніж підносять хулу на Бога»?
7. Кому із середньовічних мислителів належить вислів: «Ти захищай мене мечем, я буду захищати тебе пером»?
8. Поясніть в чому суть правила «лезо Оккама».
9. Назвіть основні правові доктрини та концепції європейського Середньовіччя.
10. Кого із мислителів прийнято вважати фундатором середньовічної філософської містики?

Питання для самостійної роботи

1. «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона.
2. Ставлення до влади в «Ізборнику Святослава».
3. Політико-правові погляди К. Туровського.
4. Ідея єдиновладдя в «Молінні Даниїла Заточника».

Список рекомендованих джерел

1. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: Київ: Генеза, 1994. 368 с.

2. Ткач Т.П. Історія вчень про державу і право: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 229 с.
3. Ханстантинов В.О. Практикум з історії політичних і правових вчень : навчальний посібник. Миколаїв: МНАУ, 2014. 200 с.
4. Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 364 с.
5. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

ЛЕКЦІЯ № 4

ТЕМА ЛЕКЦІЇ: ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ВЧЕННЯ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ ТА РЕФОРМАЦІЇ

План лекції

1. Політико-правові ідеї Відродження та Реформації.
2. Політичне вчення Н. Макіавеллі.
3. Вчення Ж. Бодена та Т. Мора про державу.
4. Концепція Т. Кампанелли.

Зміст лекції

1. Політико-правові ідеї Відродження та Реформації.

Характеристика церковно-схоластичної та гуманістичної традицій:

Церковно-схоластична традиція Середньовіччя	Гуманістична традиція Відродження
Провідний принцип досліджень – studia divina – вивчення текстів Біблії, праць «отців» церкви, робіт схоластичного характеру	Провідний принцип – studia humana – дослідження не Бога з його іпостасями, а людини з її відносинами з навколишнім середовищем, з її прагненнями і можливостями
Базовий метод досліджень – схоластичний силогізм	Базові методи – спостереження, досвід, раціоналістичні оцінки й висновки кожної людини
Відкидання античної спадщини як язичницької, апріорі гріховної	Звернення до надбань античності, коли філософія та наука не були служницями богослов'я

Провідні напрями суспільно-політичної думки Відродження та Реформації:

1. Вчення антифеодального та ранньобуржуазного характеру, які мали гуманістичне спрямування (Еразм Ротердамський, Марсилій Фічіно, Мішель де Монтень та ін.);
2. Політико-правові вчення, спрямовані на дослідження держави, проблем державного управління (Нікколо Макіавеллі, Жан Боден);
3. Реформаторський рух проти католицької церкви (Мартін Лютер, Жан Кальвін, Томас Мюнцер, Джон Вікліф);
4. Антифеодальні та не буржуазні теорії раннього утопічного соціалізму (Томас Мор, Томазо Кампанелла).

У період Реформації умовно виділялися два основні табори:

1. Майновий табір (аристократія, бюргерство) – виступали за конфіскацію церковних земель, позбавлення церкви політичного впливу.
2. Народний табір відстоював ідеї необхідності повернення до способу життя раннього християнства та ідеали соціальної справедливості.

2. Політичне вчення Нікколо Макіавеллі:

Роки життя	1469-1527 рр.
Основні праці	«Володар» (1513 р.), «Про військове мистецтво» (1521 р.), «Роздуми щодо першої декади Тита Лівія» (1513-1517 рр.), «Історія Флоренції» (1532 р.).
Новація в методології	Обговорення політичної філософії і практики не з позицій моралізаторства, а антропоцентризму – у центрі світу стоїть людина зі всіма її гідностями та недоліками, а не Бог.
Макіавеллізм	Вчення, основою якого є ідея, що для досягнення обраної мети допустимі усі засоби, мета – головне. Термін на тривалий час виявився уособленням темних і брудних сторін політичного життя.
Держава	Це справа рук людських, політичних станів суспільства, тобто відношення влади і підпорядкування, їхні взаємовідносини, наявність відповідно організованої політичної влади, юстиції, права та законів.
Концепція форм державного правління	1. Класифікація на «правильні» і «неправильні»: <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Правильні: монархія, аристократія, демократія; 1.2. Неправильні: тиранія, олігархія, охлократія. 2. Класифікація на прості та змішані. Перевагу надавав змішаній республіці як комбінації монархії, аристократії, демократії. Диктатура потрібна, але тимчасово. Для виходу з лихоліття потрібен принцепс (диктатор, глава держави).
Поділ усіх держав	Усі держави є або республіки, або держави, що управляються єдиновладно.
Зміна форм правління («Роздуми щодо першої декади Тита Лівія»)	Неминучість переходу однієї форми правління в іншу. На зміну «правильним» формам правління приходять «неправильні»: монархія змінюється тиранією, аристократія – олігархією, демократія – охлократією.
Основа влади	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гарні закони і добре військо; 2. Гарних законів немає там, де немає гарного війська; 3. Військо може бути трьох видів: власним, союзним, найманим; 4. Найкраще, коли володар особисто управляє військом.
Концепція політичної етики глави держави (політичні принципи)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Не здатний до жорстокості правитель не зможе утримати владу; 2. У політиці шкідливо вагатися: середній шлях недопустимий; 3. Якщо полководець виграв війну, його необхідно відділити, а перемогу – привласнити; 4. Краще жорстокість, ніж милосердя; 5. Володар одночасно повинен мати природу лева і лисиці (щоб устрашати вовків і мати можливість відчутти пастку); 6. Володар не може і не повинен бути вірним своєму слову, бо це повернеться проти нього; 7. Володар повинен добрі справи робити сам, а недобрі –

	<p>передавати іншим;</p> <p>8. Володар повинен розраховувати на страх підданих, а не на їхню любов чи ненависть;</p> <p>9. Діяльність володаря повинна відповідати впорядкованому законодавству.</p>
Методи здійснення влади	Хитрість, підступність, омана
Заходи для забезпечення поваги до володаря	<ol style="list-style-type: none"> 1. Робити незвичайні вчинки і воєнні походи; 2. Нагороджувати і карати так, щоб запам'ятовувалось; 3. Захищати інтереси слабкого сусіда; 4. Піклуватись про розвиток науки і ремесел; 5. Організовувати масові свята; 6. Брати участь у зборах громадян, зберігати достойність і велич.
Релігія	Інструмент зміцнення влади монарха
Досягнення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запровадив новий термін «stato», що означає загальне поняття держави, незалежно від його конкретних форм; 2. Засновник політичної науки Нового часу; 3. Розробив концепцію політичної етики глави держави, що управляє державою одноособово, задля зміцнення державного порядку.

3. Вчення Жана Бодена та Томаса Мора про державу.

Жан Боден (1529/1530-1596 рр.):

Основні праці	«Метод легкого вивчення історії» (1566 р.), «Про республіку» у шести книгах (1576 р.).
Виникнення держави	Держава виникає незалежно від волі бога чи людей під впливом природного середовища (клімат, земля тощо).
Держава	Здійснення суверенною владою справедливого управління багатьма сімействами і тим, що знаходиться у їх загальному володінні
Ознаки держави	<ol style="list-style-type: none"> 1. Правове управління; 2. Складається із сімей (домогосподарств); 3. Власність держави існує автономно від приватної власності; 4. Суверенітет.
Головна ознака держави	<ol style="list-style-type: none"> 1. Верховна влада, суверенітет, який: <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Єдиний; 1.2. Неподільний; 1.3. Безперервний; 1.4. Безумовний. 2. Абсолютність влади полягає в тому, що наділена нею особа може своєю волею видавати і змінювати закони. 3. Суверен стоїть вище законів як власних, так і своїх попередників, він не пов'язаний волею інших суб'єктів політичної спільноти народу, церкви, станових корпорацій,

	<p>імперії, інших держав. Однак він повинен підкорятися божественному і природному закону.</p> <p>4. Влада суверена необмежена жодними умовами.</p>
Ознаки суверенітету	<ol style="list-style-type: none"> 1. Право видавати закон; 2. Право війни і миру; 3. Призначення вищих урядовців; 4. Правосуддя в останній інстанції; 5. Право помилування; 6. Карбування монет; 7. Визначення системи мір і ваги; 8. Збирання податків.
Форми держави	<p>Залежно від того, у кого зосереджується суверенітет, існують три форми держави:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Демократія (державна, у якій усі чи більшість громадян, як би вони не були організовані, володіють верховною владою над усіма). 2. Аристократія (менша частина громадян володіє верховною владою над усіма взагалі і над кожним окремо). 3. Монархія (влада належить одному, піддані користуються особистою свободою і власністю, підкоряючись законам монарха, а монарх – законам божественним і природним). <p>Стабільність різних форм пов'язує із заохоченням людей середнього статку за допомогою законів проти лихварів, законів про спадок, щоб попередити непомірне зубожіння народу і концентрації багатства в ін. руках.</p> <p>Демократію й аристократію відкидає як нестійкі форми держави. Схилявся до спадкової монархії (королівська монархія).</p>
Краща форма держави для Франції	<ol style="list-style-type: none"> 1. Королівська монархія – держава, в якій піддані користуються особистою свободою і власністю, підкоряючись законам монарха, а монарх – законам божественним і природним. 2. Верховна влада (суверенітет) у ній цілком належить монархові, а управління країною (порядок призначення на посаду) є складним, тобто поєднані принципи аристократичні (на низку посад, переважно в суді і війську король призначав тільки знатних) і демократичні (деякі посади доступні для усіх). 3. Обґрунтував право народу на вбивство тирана, якщо монарх захопив владу насильницьким шляхом.
Принципи обмеження центральної влади	<ol style="list-style-type: none"> 1. Станово-представницькі збори (Генеральні штати – орган, який представляв інтереси духовенства, дворянства і третього стану, які стримували прагнення верховної влади до свавілля). 2. Судове відомство.
Види державних об'єднань	<ol style="list-style-type: none"> 1. Федерація – суверенітет належить тільки союзу загалом, а не окремим частинам. 2. Конфедерація – об'єднання, кожен з членів якого зберігає

	суверенітет.
Право	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сформулював концепцію універсального права; 2. Завдання права – не допустити виродження королівської монархії в тиранію; 3. Право – це втілений розум. Воно включене в норми і принципи, які визначають, що добре і справедливе в державі.
Класифікація законів залежно від джерел	<ol style="list-style-type: none"> 1. Закони, встановлені богом; 2. Закони, встановлені природою; 3. Закони, встановлені суверенною владою; 4. Закони, встановлені народами; 5. Закони, встановлені загальною угодою, в якій бере початок суверенна влада (для монархії – це закон про спадок на престол).
Рабство	<ol style="list-style-type: none"> 1. Несправедливе, безкорисне, шкідливе (раб не прагне працювати краще). 2. Рабство потрібно скасувати, поступово, без вибуху.
Характерні особливості вчення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вивчав державу і політику на підставі узагальнених фактів, з урахуванням національних систем позитивного права. 2. Відстоював інтереси «третього стану», що виходив на історичну арену (право приватної власності, на індивідуальну сім'ю, приватне сімейне життя). 3. Вважав, що приватна власність пов'язана із законами природи, цементує сім'ю, державу. 4. Основоположник ідеї державного суверенітету – абсолютної постійної влади держави, не зв'язаної законами.

Томас Мор (1478-1535 рр.):

Основна праця	«Золота книга, стільки ж корисна, як і потішна, про найкращий устрій держави і про новий острів Утопія» або просто «Утопія» (1516 р.).
Структура «Утопії»	<p>Перша частина – критика сучасного Мору суспільства, аналіз порядків, що існують в Англії.</p> <p>Друга частина – опис установ і звичаїв жителів острова Утопія, проект суспільства без інституту приватної власності.</p>
Про державу	Сутність усіх держав однакова – «змова багатіїв, під приводом та під іменем держави, які думають про свою користь».
Про закони	<ol style="list-style-type: none"> 1. Закони наявних держав є хитрощами, що дозволяють багатіям використовувати працю бідноти для свого ще більшого збагачення. 2. Критикував кримінальне законодавство Англії, вважав його несправедливим (в тогочасній Англії за вбивство і за крадіжку було встановлено одну й ту ж санкцію – смертну кару).
Принципи ідеальної держави Утопії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Колективна власність. 2. Загальна обов'язковість праці (щоденно шість годин, за

	винятком філософів та вчених – протофілархів). 3. Аскетичний спосіб життя (однаковий одяг тощо). 4. Централізований розподіл виробленої продукції.
Форма державного устрою Утопії	Федерація 54 міст (в кожному місті 6 тис. сімей).
Форма правління Утопії	Змішана форма правління.
Структура ідеальної держави	1. Вищий орган – Всеутопійський сенат (162 особи, по три від кожного з 54 міст), який обговорює загальні справи Утопії. 2. Народні Збори в кожному місті. 3. Князь – на чолі кожного з міст (обирається філархами міста таємним голосуванням серед кандидатів, яких висунуто народом). Не підлягає зміні. 4. Сенат міста, який складається з князя та протофілархів.
Філарх	1. Виборна посадова особа, яку обирають від кожних 30 сімей. 2. У кожному місті – 200 філархів, які обирають князя.
Протофіларх	1. Виборна посадова особа, яка обирається щорічним таємним голосуванням. 2. Один протофіларх припадає на 300 сімей та керує діяльністю 10 філархів.
Концепція законів в Утопії	1. Законів повинна бути мала кількість. 2. Закони повинні бути зрозумілими для всіх.
Характерні особливості вчення і головні досягнення	Критик державно-політичного деспотизму, творець і родоначальник утопічного соціалізму Нового часу.

4. Концепція Томмазо Кампанелли.

Роки життя	1568-1639 рр.
Основні праці	«Місто Сонця» (1602 р.), «Про іспанську монархію» (1620 р.), «Монархія Месії» (1633 р.), «Політичні афоризми» (1635 р.), «Метафізика» (1609-1623 рр.), «Теологія» (1613-1624 рр.), «Переможений атеїзм» (1631 р.).
Принципи ідеальної держави (міста Сонця)	1. Загальність майна. 2. Загальнообов'язковість праці (не більш чотирьох годин на день). 3. Централізований розподіл продукції. 4. Загальність жінок. 5. Релігійна нетерпимість. 6. Казармені порядки в побуті.
Громадянин	Солярій
Форма правління	Складається з елементів демократії (солярії беруть участь у контролі над діяльністю посадовців) та технократії («найрозумніші» обіймають найвищі державні посади).
Глава держави	1. Сонце Метафізик, одночасно священик, цар – вища духовна та світська влада. 2. Обирається серед дванадцяти жерців-астрологів.

	<p>3. Є незмінюваним (доки не знайдеться особа, яка є мудрішою та краще здатною до управління, ніж Сонце).</p> <p>4. Йому належить суверенітет.</p>
Соправителі глави держави (незмінювані)	<p>1. Могутність – займається справами миру та війни.</p> <p>2. Мудрість – займається мистецтвом, будівельною справою, науками і відповідними їм установами і навчальними закладами).</p> <p>3. Любов – піклується про продовження роду, виховання немовлят, медицину, сільське господарство, забезпеченням громадян харчуванням та одягом.</p>
Колегіальний орган управління	<p>1. Збори усіх посадовців (один раз на тиждень).</p> <p>2. Збори усіх соляріїв – «Велика Рада» (кожні два тижні; усі, хто досяг 20 років).</p>
Принципи законів	<p>1. Невелика кількість.</p> <p>2. Доступність для розуміння.</p> <p>3. Невеликий розмір (кратність).</p>
Судова система	<p>1. Судочинство здійснюється в усній формі.</p> <p>2. Відсутність в'язниць;</p> <p>3. Санкції для підсудних – вигнання, побиття, заборона спілкування з жінками, заборона загальної трапези.</p> <p>4. Принцип таліону при призначенні покарання за насильницькі злочини.</p>

Контрольні питання

1. Які спільні характерні риси об'єднують Відродження і Реформацію у єдиний соціокультурний феномен?
2. У чому полягають соціально-економічні причини формування соціальних утопій?
3. Кому із вчених періоду Відродження та Реформації належить цей вислів: «Добрими справами можна накликати на себе ненависть так само, як і поганими»?
4. У чому полягала найбільша заслуга Н. Макіавеллі у розвитку вчень про державу та право?
5. Які заслуги перед політичною наукою роблять Н. Макіавеллі видатним вченим?
6. Зробіть порівняльний аналіз термінів, що визначають державу – «civitas» та «stato».
7. Здійсніть порівняльний аналіз соціальних утопій Т. Кампанелли та Т. Мора.
8. Назвіть ознаки суверенітету за поглядами Ж. Бодена.
9. Визначте межу між приватним та публічним життям громадян у концепції Ж. Бодена.
10. Які обмеження влади монарха визначає Ж.Боден?

Питання для самостійної роботи

1. Ранні гуманістичні концепції в Україні (Ю. Дрогобич, П. Русин, Ш. Шимонович).
2. Політико-правові концепції С. Оріховського.

3. Погляди на державу і право І. Вишенського.
4. Політичні погляди П. Могили.

Список рекомендованих джерел

1. Безродний Є.Ф., Ковальчук Г.К, Масний О.С. Світова класична думка про державу і право. Київ: Наукова думка, 1999. 156 с.
2. Бульбенюк С.С., Манелюк Ю.М. Історія політичної думки [Електронний ресурс] : практикум. Київ : КНЕУ, 2014. 190 с.
3. Дудченко Г.М., Овдієнко П.П. Історія політичних і правових вчень: навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М.Гоголя, 2004. 44 с.
4. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
5. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Безродний Є.Ф., Ковальчук Г.К, Масний О.С. Світова класична думка про державу і право. Київ: Наукова думка, 1999. 156 с.
2. Дудченко Г.М., Овдієнко П.П. Історія політичних і правових вчень: навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М.Гоголя, 2004. 44 с.
3. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право. Навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 58 с.
4. Зозуля Є.В., Туренко О.С., Іванов І.В. Історія вчень про державу і право : навчальний посібник. Херсон: «Олді-Плюс», 2018. 308 с.
5. Історія вчень про державу і право. Курс лекцій. Харків: Одісей, 2008. 187 с.
6. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.
7. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2009. 312 с.
8. Кухта Б.Л. З історії української політичної думки: Київ: Генеза, 1994. 368 с.
9. Марчук В.П., Марчук Г.В. Історія політичних і правових вчень : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Персонал, 2009. 480 с.
10. Осауленко О.І., Осауленко А.О., Гіжевський В.К. Історія вчень про державу і право : посібник для підготовки до іспитів. Київ, 2010. 194 с.
11. Ткач Т.П. Історія вчень про державу і право: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 229 с.
12. Ханстантинов В.О. Практикум з історії політичних і правових вчень : навчальний посібник. Миколаїв: МНАУ, 2014. 200 с.
13. Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 364 с.
14. Яремчук В.Д. Історія політичних і правових вчень: схеми, дефініції, джерела та персоналії : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 380 с.

ДОПОМІЖНА ЛІТЕРАТУРА

15. Ващенко К.О., Корнієнко В.О. Політологія для вчителя : навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. Київ : Видавництво імені М.П. Драгоманова, 2011. 406 с.
16. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теорія і некласичних інтерпретаціях: Монографія. Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 520 с.
17. Колісниченко А.І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму: навчальний посібник. Миколаїв: МФ НаУКМА, 2002. 274 с.
18. Кучменко Е.М., Кучменко Б.А. Політологія в схемах та визначеннях : навчальний посібник. Київ : ПК ДСЗУ, 2011. 176 с.
19. Погорілий Д.Є. Політологія: кредитно-модульний курс. Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 432 с.

20. Потоульницький В.А. Теорія української політології: курс лекцій. Київ: Либідь, 1993. 192 с.
21. Рікер П. Ідеологія та утопія. Київ: Дух і Літера, 2005. 386 с.
22. Філософія права / за ред. Д. Фейнберга, Д. Коулмена. Київ: «Основи», 2007. 868 с.
23. A New Handbook of Political Science By Robert E. Goodin; Hans-Dieter Klingemann Oxford University Press, 1998 URL: <https://www.questia.com/read/64784389/a-new-handbook-of-political-science>

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В ІНТЕРНЕТІ

1. http://adhdportal.com/book_3128.html
2. http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3102/1/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC-2014_%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA.pdf
3. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8497/Kormych_Istoriya%20vchen_2009.pdf?sequence=1
4. <http://librarium.onlinewebshop.net/pravo/ist-vchen/10/istoriya-politichnih-pravovih-vchen-orach.html>
5. http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009_2/IVDP_Demidenko_2009.pdf
6. <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-29.html>
7. <http://pravoznavec.com.ua/books/241/23/>
8. <http://radnuk.info/pidrychnuku/istoriya-vchen/446-andrycyak.html>
9. <http://rua.pp.ua/istoriya-politicheskikh-pravovyih-ucheniy-ucheb.html>
10. <http://studies.in.ua/ru/shpora-ippu.html>
11. <https://buklib.net/books/21871/>
12. <https://knigi.studio/pravovyih-politicheskikh-istoriya/shpargalki-istoriji-politichnih-pravovih.html>
13. https://stud.com.ua/30457/politekonomiya/istoriya_politichnih_i_pravovih_vchen
14. <https://studfile.net/preview/5650393/>
15. <https://www.twirpx.com/file/349978/>
16. Аудіокнига українською «Державець» Ніколло Мак'явеллі (<https://www.youtube.com/watch?v=thaK9PnTJdQ>);
17. Відео лекція «История политических и правовых учений» (лекция 3) (<https://www.youtube.com/watch?v=h4f-8FnJ2bE>);
18. Відео матеріал «500 років Реформації 31.10.2017» (<https://pravdatut.lviv.ua/programs/tochka-poglyadu/500-rokiv-reformatsiyi-31-10-2017>).
19. Відео матеріал «XISTORY – Максиміліан Робесп'єр» (<https://tydyvy.com/video/DyIDMFI>);
20. Відео матеріал «Історія розвитку концепції прав людини. Частина 2» (<https://tydyvy.com/video/DyLEB1s>);
21. Відео матеріал «Історія української політичної думки» (https://www.youtube.com/watch?v=bGNu_SAZipc);
22. Відео матеріал «Лекції про Тому Аквінського. Андрій Баумейстер в ІРн св. Томи Аквінського» (http://institutum-philosophiae-kijoviensis.blogspot.com/2017/03/blog-post_10.html);